

Ebla Tabletleri Eski Ahit'in Tarihselliğini Destekliyor Mu?

Do Ebla Tablets Support The Historicity of The Old Testament?

Servet DOĞAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>1075 yılında İtalyan arkeologlar tarafından MÖ 2400-1600 yılları arasında yaşamış olan Ebla Uygarlığı'na ait tabletler Suriye'nin Tel Mardik bölgesinde bulundu. Ebla Mısır ve Mezopotamya gibi büyük bir akarsuyun etrafında değil küçük akarsularının ve yağmur sularının kontrol altına alınarak tarım yapılan bir bölgede gelişmişti. Bir grup arkeolog Ebla Uygarlığı'na ait olan bu tabletlerin patriarklar dönemine ait olduğunu ve Patriark isimleri de dâhil olmak üzere Eski Ahit anlatılarıyla bir dizi paralellikler taşıdığını iddia etmişlerken diğer bir grup tabletlerde Eski Ahit anlatılarını destekleyecek herhangi bir şeyin olmadığını savunmuştur. Bazıları da Ebla Uygarlığına ait inançların Eski Ahit'teki bazı inançların kaynağını oluşturduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ebla tabletlerinden üç ayrı grup kendilerini destekleyecek deliller aramaktadır. Benzer şekilde Ebla dilinin Eski Kenan dili, Akadcanın bir lehçesi ya da müstakil bir dil olduğu yolunda görüşler ortaya atılmıştır. Ebla tabletlerinin Kitabı Mukaddes arkeolojisini ya da Pan-Babilonist benzeri yaklaşımları destekleyecek malzemeler içermediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte uzun zaman önce kaybolmuş bir Sami dilinin keşfinin ilerde yapılacak çalışmalarla Kitabı Mukaddes Araştırmaları, eski uygarlıklar ve Sami dilleri çalışmalarına katkıda bulunacağı söylenebilir.</p>	<p>In 1975, Italian Archeologist found cuneiform tablets from a civilization so-called Ebla that lived between 2400-1600 BC in the Tel Mardik region of Syria. This discovery aroused great repercussions in the media and scientific circles. Some archaeologists have claimed that these tablets belonging to the Ebla Civilization belong to the patriarchal period and have a number of parallels with the Old Testament narratives, including the names of the Patriarchs. Another group have argued that there is nothing in the tablets to support Old Testament narratives. Somebody have tried to prove that the beliefs of the Ebla Civilization are the source of some beliefs in the Old Testament. Each groups argued that the Ebla tablets support themselves. Similarly, different opinions have been put forward about Ebla language. For somebody The Ebla Language is the Old Canaanite language, for others a dialect of Akkadian or an independent language. It is understood that the Ebla tablets neither support biblical archeology nor Pan-Babylonist approaches. However, it can be said that the discovery of a long-lost Semitic language will contribute to the study of Bible Studies, ancient civilizations.</p>
<p>Anahtar Kelimeler Tarih, Dinler Tarihi, Arkeoloji, Sami Dilleri, Ebla, Eski Ahit.</p>	<p>Keywords History, History of Religion, Archeology, Semitic Languages, Ebla, Old Testament.</p>

^a Samsun Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı. Email: servetus12@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

MÖ 2400-1600 yılları arasında yaşamış bir uygarlığa ait çivi yazılı tabletler Mari ve Ugarit arşivlerinden sonra kil tabletlerden oluşan en büyük üçüncü arşiv,1975 yılında Suriye'nin Tel Mardik bölgesinde bulunmuştur. O güne kadar bilinmeyen bir Sami dilinde yazılmış olduğu anlaşılan tabletlerin Ebla Uygarlığı'na ait olduğu anlaşılmıştır. Ebla arşivleri Akadlar ve Mısır'daki piramitlerin inşası dönemine aittir. Ebla tabletleri eski uygarlıkların doğduğu bölgeler, uygarlıkların gelişimini sağlayan coğrafi özellikler ve şehirleşme hakkındaki günümüze kadar bilinenleri tekrar gözden geçirmeyi gerektirecek bilgiler sunmaktadır.

Mezopotomya bölgesinde yapılan kazılar ve çivi yazısının deşifre edilmesiyle Mısır'da olduğu gibi insanlığın hafızasından silinmiş olan Ebla uygarlığı ve tarihi gün yüzüne çıkmıştır. Bu gelişme, Eski Ahit'tin anlattığı tarihin yeni baştan gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Sümer-Babil metinlerinin okunmasıyla bir tarafta İbrahimi dinlerin kökeninin Babil'e dayandığını savunan Pan-Babilonistler diğer tarafta da Eski Ahit'in tarihselliğini yeni arkeolojik verilerle ispat etmeye çalışan Kitabı Mukaddes arkeologları ortaya çıkmıştır. Ebla tabletlerinin keşfi ile iki grup tekrar kendilerini destekleyecek yeni kanıtların olabileceği umuduyla konuyla yakından ilgilenmişler ve görüşlerine Ebla tabletleri bağlamında yeni kanıtlar göstermeye çalışmışlardır.

Bu çalışmanın 1. Bölümünde Ebla öncesi arkeolojik kazılar, Ebla ismi, Ebla'nın coğrafi konumu, tabletlerin bulunması, Ebla uygarlığını kısa tarihi ve yıkılışı ele alınmıştır. 2. Bölümde Ebla tabletlerinin Kitabı Mukaddes Arkeologları, Suriyeli-Arap araştırmacılar ve Pan-Babilonistlerin bakış açısından ne önem arz ettiği incelenmiştir. Üç grubun öne sürdüğü iddialar ve tutarlılıkları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. 3. Bölümde Ebla dilinin Kitabı Mukaddes arkeologlarının ve Pan-Babilonistlerin iddialarını destekleyip desteklemediği gramatikal ve leksikal veriler ışığında tartışılmıştır. Bu meyanda kazı çalışmalarını yürüten İtalyan Arkeologlar Giovanni Pettinato ve Paolo Mathiae'nin eserlerine Ebla tabletleri üzerine çalışma yapan araştırma ekibinde bulunan Alfonso Archi gibi epigraflar ile Ali Kayyim ve Afif Behnesî gibi kazılara katılan Suriyeli araştırmacıların eserlerine başvurulmuştur. Sami dilleri arasında Ebla dilinin yerinin tespiti, Kitabı Mukaddes arkeolojisi ve Pan-Babilonist iddiaların sağlıklı değerlendirilebilmesi bağlamında Sami dillerine de ait temel gramatik ve leksikal çalışmalara başvurulmuş, karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde Ebla Dilinin ne Kitabı Mukaddes arkeologlarını ne de Pan-Babilonistleri destekleyecek kanıtlar sunmadığı kanaatine varılmıştır.

Tabletlerin deşifre edildiği günlerde Ebla tabletlerinde patriarkların ve Eski Ahitte ismi geçen Sodom, Gomora, Adma, Zeboim ve Bela şehirlerinin geçtiği, Ebla dilinin İbranice'ye çok benzediği, Eblalılar'ın Eski Ahit'in dünyasına ait geleneklere sahip olduğu yolunda yorumlar yapılmıştır. Diğer taraftan Ebla inançlarının Sümer-Babil örneğinde olduğu gibi Eski Ahit'teki bazı inançlara da kaynaklık ettiği iddia edilmiştir. Ancak Ebla dilinin Diğer Sami dilleri ile karşılaştırmalı incelenmesi sonucunda Ebla dilinin İbranice'ye değil Akadca ve Arapçaya yakın olduğu, Eski Ahit'te geçtiği iddia edilen isimlerin yanlış okuma ve yanlış yorumlama olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yüzde doksanı idari-ekonomik konuların oluşturduğu tabletlerin muhtevasının Pan-Babilonist görüşleri destekleyecek kanıtlar sunmadığı, bu meyanda ileri sürülen iddialarında zorlama tevdiler olduğu görülmektedir.

2. Ebla Uygarlığı

2.1. Ebla Öncesi Mezopotamya Arkeolojisi

Mezopotamya Hristiyan dünyasında Eski Ahit'in dünyası olarak görülür. 19. yüzyılın başından itibaren Eski Ahit anlatılarının arkeolojik verilerle ispatlamansı maksadıyla bölgede kazılar

yapılmaya başlanmıştır. Bölgede ilk kazı Fransız sefir Paul-Emil tarafından 1841'de Musul yakınlarında bulunan Quyunjik'ta yapılmıştır. Bu kazı arkeoloji tarihi açısından önemli bir dönemin miladı olarak görülmektedir. 1855 de Louvre Müzesinde Dur Şarrukin'de (Khorsabad) bulunan kabartmalar sergilendiğinde Eski Ahit'ten duydukları Mezopotamya'ya ait baş döndürücü sanat eserleri gün yüzüne çıkmıştı (Matthiae, 1995: 14).

1855'te eski uygarlıklara ait sanat eserlerinin ihtişamını gösteren Khorsabad kabartmaları Louvre Müzesi'nde sergilenmiş ve Batı kamoyunda büyük ilgi uyandırmıştır. Londra'da II. Asurbanipal'a ait kabartmalar sergilenince Avrupa kamuoyunun ilgisi Asur-Babil tarihine yönelmiştir (Matthiae, 1995: 14).

1870'te Fransız arkeoloji ekibi Telloh'da (Girsa) tesadüfen Sümerler'e ait eserler bulmuştur. Bu eserlerde Eski Ahit'te bahsi geçmeyen antik dünyanın en kadim medeniyetiyle karşılaşmıştır. Fransızlar'ın Telloh'da, Amerikalılar'ın Nippur'daki keşifleri, Sümerler ve onların geniş literatürünü gün yüzüne çıkarmıştır. 1899-1903 yılları arasında Walter Andrae'nin Babil ve Asurlara ait eserleri keşfi, Ortadoğu arkeolojisinde köklü yenilikler ve metotların geliştirilmesini sağlamıştır (Mathiae, 1995:18).

1929-1933 arası, Ugarit ve Mari uygarlığına ait yankı uyandıran iki önemli keşif gerçekleşmiştir. Claude F. A. Schaeffer bir koyunun tesadüfen girdiği mahzende Ugarit Uygarlığı'na ait metinleri ve 1933'te de Andre Parrot, Tell Hariri bölgesinde Mari Uygarlığı'na ait eserleri bulmuştur (Matthiae, 1995: 18). İkinci Dünya savaşından sonra arkeolojik kazılar Irak'tan çok Suriye'de yapılmaya başlandı. Suriye'de gerçekleştirilen kazı alanlarından biri de Mari idi. Burada bulunan tabletler Mezopotamya keşiflerinden beri bilinen Hammurabi hakkında da yeni malumatlar sunmaktaydı (Matthiae, 1995: 19).

Sayıları ve ticaret mallarını temsil eden ideogramlar şeklindeki yazı (ilk defa) Mezopotamya'da MÖ 3000'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Entelektüel seviyeyi yakalamış şehir merkezleri de Sümer ve Akadlarla birlikte burada ortaya çıkmaya başlamıştır. Paolo Mathiae öncülüğündeki İtalyan arkeologlar, MÖ 23. yüzyıl Ebla Uygarlığı'na ait 15000 kil tablete ulaşmıştır. Ebla tabletlerini bulunmasıyla Bronz Çağı'nın en büyük arşivinin Mezopotamya'da değil Suriye'de olduğu anlaşılmıştır (Gordon, 1989: 134).

Mezopotomya bölgesinde yapılan kazılar ve çivi yazısının deşifre edilmesiyle Mısır'da olduğu gibi insanlığın hafızasından silinmiş olan Ebla Uygarlığı ve tarihi gün yüzüne çıkmıştır. Bu gelişme, Eski Ahit'tin anlattığı tarihin yeni baştan gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Sümer-Babil metinlerinin okunmasıyla bir tarafta İbrahimi dinlerin kökeninin Babil'e dayandığını savunan Pan-Babilonistler diğer tarafta da Eski Ahit'in tarihselliğini yeni arkeolojik verilerle ispat etmeye çalışan Kitabı Mukaddes arkeologları ortaya çıkmıştır. Ebla tabletlerinin keşfi ile iki grup tekrar kendilerini destekleyecek yeni kanıtların olabileceği umuduyla konuyla yakından ilgilenmişler ve görüşlerine Ebla tabletleri bağlamında yeni kanıtlar göstermeye çalışmışlardır.

2.2. Ebla, İsim ve Coğrafi Konum

Ebla bu günkü İdlib şehri sınırlarında bulunan Tel Mardik köyünün bulunduğu bölgede kurulmuştu. Harabelerin bulunduğu yer Halep'in yaklaşık 55 km güneybatısında, Halep ve Şam'ı birbirine bağlayan ve tüm ülke karayolu şebekesinin omurgasını oluşturan noktadadır. Ebla'nın *ak taş* anlamında olduğu ileri sürülmüştür. Suriye ve Filistin'de ev yapımında taş, kerpiç ve ağaç kullanılıyordu. G Sarayı duvarlarının beyaz kerpiçle sıvalı olmasından dolayı bu isim verildiği düşünülmektedir (Abdullah, 2021:3). Başka bir görüşe göre buraya *ebla(ak taş)* denmesinin sebebi kara arazinin ortasında dar bir şekilde uzanan beyaz kayalıklardan oluşan bir arazi olması

hasebiyledir. Suriye, Filistin ve Yemen’de buna benzer yerler *ebla* olarak isimlendirilmiştir. Eski Ahit’te Samiriye bölgesinde bulunan arazi içinde uzanan beyaz kireç taşından oluşmuş dar tepeler için de *ebla* kelimesi kullanılmıştır (Behnesî, 1983: 8; Abdullah, 2021: ?).

Şehir olarak Ebla ismi, Firavun Tutmosis’in bölgeyi işgal edip haraca bağladığının kayda geçildiği Karnak Tapınağı’nda bulunan Eski Mısır belgelerinde (Mathiae, 2010: 20; Abdullah, 2021: 4-5), Sümerler döneminde Lagaş kralı Gudea’nın Ebla’dan ahşap ithalatının yapıldığını gösteren belgede, Akadlar döneminde de bölgeyi fetheden Akad Kralı Naram-Sin’in yazdırdığı kitabede geçmekteydi(Mathiae, 2010: 20-21).

Bu günkü İdlib şehrine bağlı bir yerleşim yeri olan Tel Mardik’in olduğu yerde kurulmuş olan Ebla şehir merkezi, Hama ile Halep arasındadır. Hama’dan daha çok Halep’e yakındır (Şebâbî, 2015: 13; Abdullah, 2021: 1). Halep’e 64 km uzaklıkta, 140 dönümlük bir araziye bir dizi tepe üzerine kurulmuştu. Aşağı şehir ve yukarı şehir olmak üzere temel olarak iki bölümden oluşmaktadır (Sakarya, 2018: 1; Wilson, 2021).

Ebla’da ilk yerleşime ait izler MÖ 4. binyılın sonları olarak tarihlenmektedir. Önceleri küçük bir köy iken MÖ 3. yüzyılın yarısına doğru bölgeyi hâkimiyeti olarak genişlemiş bir Krallık haline gelmiştir. Ebla Mısır, Anadolu, Afganistan ve Mezopotamya arasındaki madenlerin ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Anadolu’da gümüş, Mısır’da altın, Kıbrıs’ta bakır, Afganistan’da çıkarılan lazuli taşı Ebla üzerinden geçiyordu. Ebla’da bu madenlerin işlendiği de anlaşılmaktadır. Bölgede yetişen sedir, meşe ve servi ağaçları da Ebla’yı ahşap ihraç eden bir krallık haline getirmiştir (Danzig, 2003: 3; Şebâbî, 2015: 8).

Şehirleşme hakkındaki bilgilerimizi derinden etkileyen Ebla tabletleri tarihinin en önemli keşiflerinden biridir. Ebla tarihinin gün yüzüne çıkmasıyla Mısır ve Sümer-Babil uygarlıkları gibi artık büyük medeniyetlerin sadece bir nehir çevresinde doğmadığı ortaya çıkmıştır. Eblalılar, büyük bir akarsuyun sunduğu nimetlerden faydalanarak değil daha az bulunan suyun, geniş topraklarda kontrol altına alınmasıyla tahıl üreten bir toplum olmuştur. Onların bu başarısı akabinde şehirleşme ekonomik, sosyal, zihni anlamda gelişmesini de sağlamıştır (Şebâbî, 2015: 13).

Ebla şehri ilerleyen asırlarda topraklarını genişletmiş ve Filistin, Lübnan, Ürdün ve Türkiye’nin güneyinde bulunan Antep, Urfa ve Maraş platosuna kadar genişlemiştir (Matthiae, 1995: 130). Kuzeyde Hattu ve Kaniş, güneyde Sina’ya, batıda Kıbrıs’a kadar uzanmıştı (Sakarya, 2018: 2; Mathiae, 1995: 38). Ebla için imparatorluk tabirinin doğru olmadığı ve sınırların daha dar olduğunu ileri sürenler de mevcuttur (Pettinato, 1976: 46; Danzig, 2003: 5).

2.3. Ebla Uygarlığının Keşfi ve İlk Kazılar

Ebla Uygarlığının başkentinin bulunduğu bugünkü Tel Mardik’e arkeologların ilgisi 1926’da bölgeyi ziyaret eden Paolo Matthiae ile başlamıştır. Roma Üniversitesi’ne bağlı İtalya Arkeoloji Misyonu tarafından 1964’te kazı çalışmaları başlatılmış ve 1975’te çalışmalara hız verilmiştir. 1975’te Suriye’nin kuzeyinde bulunan Tel-Mardik denilen yerleşim yerinde Roma Üniversitesi’nden bir arkeoloji ekibi Ebla kraliyet arşivinin bulunduğu bir odayı keşfetmiştir. Başlarında Paolo Mathiae’nin bulunduğu ekip, günümüzden yaklaşık 4500 yıl öncesine ait dokunulmamış ve zarar görmemiş çeşitli büyüklük ve şekillerde çivi yazılı 15000 kil tablet bulmuştur (Danzig, 2003: 5). Bazıları birkaç satır bazıları üç bin karakter içerecek şekildeydi. En büyüğü 40 cm olmak üzere ortalama 20 cm uzunluğunda tabletlerdi (Freedman, 1978/1; Şebâbî, 2015: 21).

Kazılarda iki önemli kişi göze çarpmaktadır. Paolo Mathiae ve epigraf Giovanni Pettinato. Paolo ile Pettinato ve Alfonso Archi farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu sıkıntılarla birlikte Ebla tabletleri

yine de yakın Doğu dilleri edebiyatı ve arkeolojisine yeni bir boyut katacak nitelikteydi (Pettinato, 1976: 44; Sakarya, 2018: 3).

Mari ve Ugarit arşivlerinden sonra Ebla arşivi son yüzyılda keşfedilen üçüncü büyük arşivdi. Bunlardan en eski döneme ait olanı da Ebla arşividir. Bununla birlikte Mezopotamya ve Mısır'da daha eski belgeler bulunmuştur. Mari ve Ugarit'ten Ebla dönemine daha yakın olan Abu Salabikh ve Fara'da da metinler bulunmuştur. Bu keşifler Ölü Deniz Yazmaları gibi tesadüfen bulunmuş değildi. Aksine planlanmış bir kazı çalışmasıydı. 1974 yılında bulunan 42 tablet, araştırmacıları civarda başka şeylerin de olacağı fikrine yöneltmiştir (Danzig, 2003: 3).

Bu kazılarda Tanrıça İştâr'a ithafen yazılan çivi yazısında İbbit-lim'in Ebla kralı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazı İbbit-lim'e ait bir heykelin göğsünde bulunuyordu. Ebla Kraliyet Sarayı'nın (G Sarayı) keşfiyle Ebla Arşivleri de keşfedilerek Ebla dili ve tarihinin çözülmesinin yolu açılmıştır (Freedman, 1978/1).

Paolo Matthiae 1964'ten itibaren başladığı, yönettiği kazılar esnasında tanrıça İştâr'a ithafen yazılan bir yazıda Ebla Kralı İbbit-lim'e rastladı. Bu keşif onu Ebla şehrini belirlemesinde önemli bir adım oldu. Ebla Krallığı Sümer, Akad ve Mısır metinlerinde geçiyordu ancak yeri bilinmiyordu. 1975 yılında Tel-Mardik'te 15000 tablet bulundu. 1976'da da 1600 tablet daha bulundu (Sakarya, 2018: 4). David Noel Freedman'a göre envantere 16000 tablet kaydedilse de bazen bir tablet 30 tane sayılmış bazen bir tanesi bir düzine kabul edilmiştir. Böylece sayı 700'e kadar düşmektedir. Yani üzerinde anlaşılmış kesin bir tasnif yoktur. Tabletlerin yazılışı MÖ 2600-2300 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Freedman, 1978/2: 145; Wilson, 1977: ?).

Tabletlerden büyük çoğunluğu Kraliyet Sarayı'nın kabul salonunda, idare bölümünün yakınında bulunmuştur. Konularına göre bölümlendirilmiştir (Matthiae, 1995: 92). Ebla tabletlerinin bulunduğu sırada büyük bölümü gayet düzgün tasnif edilmiş şekilde kendi yerlerinde zarar görmemiş bir haldeydiler. Akadlar tarafından alınıp başka yere de götürülmemiştir (Matthiae, 1995: 2).

2.4. Ebla Krallığı'nda Yönetim ve Ebla krallığının tarihi Dönemleri

Ebla Krallığı birinci, ikinci ve üçüncü krallık dönemlerinden oluşmaktadır. MÖ 2400-2250 Birinci Krallık, MÖ 2250-2000 arası İkinci Krallık ve MÖ 2000-1800 arası da Üçüncü Krallık dönemidir (Matthiae, 1995).

Ebla'ya iskân MÖ 4. binyıldan başlayarak MS 7. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ebla, Mezopotamya'da varlıklarını sürdürmüş olan Sümerler ve Akadlar ile çağdaştır. Ebla tabletlerinin patriarklar dönemine ışık tuttuğu iddia edilmektedir. MÖ 3. binyılda Suriye-Filistin bölgesi tamamen göçebe toplumlardan oluştuğu sanılıyordu. Ebla Tabletleri bu bölgede krallıkla yönetilen birçok şehir devletinin olduğunu ortaya koymuştur. Şüphesiz bunların en büyüğü etrafında kendine vasal krallıkların bulunduğu Ebla idi (Sakarya, 2018).

Ebla, monarşiyle yönetilmesine rağmen, taht her zaman babadan oğula geçmemiştir. Sadece beş Ebla kralının babadan oğula tahta geçtiği bildirilmektedir. İçişleri en büyük prens tarafından yönetilirken, dış ilişkilerden sorumlu olan ikinci yaşlı prensti (Pettinato, 1976: 44-52) (Kayyim, 1989: 30; Pettinato İgris-Halam, Ar-Ennum, Ebrum, İbbit-Sipiş, Dubuhu Ada ve İrkab-Dammu şeklinde sırasıyla başa geçen kral isimlerinden bir liste de vermektedir (Pettinato, 1976: 44-52). Krallığın büyük bir kısmı ise kralın doğrudan yönetimi altındaydı. Ülke, kralın önde gelen vekilleri olan valiler tarafından yönetilmekteydi. Arrukum, İbrium ve İbbit-zikir gibi bazı önemli valilerin isimleri bilinmektedir (Pettinato, 1976: 47).

O günün Suriye'sine baktığımızda bölgede en az üç kategoride devlet yapısı görünmektedir. Birincisi Ebla'dan bağımsız olan krallar tarafından yönetilen şehir devletleri, ikincisi Ebla'nın dolaylı olarak kontrolüne giren ancak kendi kralları tarafından şehir devletleri ve üçüncü olarak Ebla'nın doğrudan kontrolündeki bölgeler ve eski krallıklardır. Gasur, Gudunum, Haddu, Hazuhuran, Kablu, Kakmum, Nirar ve Ra'aq Ebla'nın kontrolü altında olan şehir krallıklarıydı (Sakarya, 2018: 7).

Ebla idaresinin başındaki en yetkili kişi için Sümerce *en* ideogramı ile yazılmış ve Batı Sami dillerinde *kral* karşılığı *ma-lik* şeklinde okunmuştur. Ebla metinlerinde Sümerce sadece çoğul olarak *lugal* kelimesine de rastlanmıştır. Bu unvan daha ziyade Ebla'ya bağlı vasal krallar için kullanılmıştır (Sakarya, 2018: 8). Sümerce *hakim* anlamına gelen *di-kus* kelimesi de kralın emrindeki yöneticiler için kullanılmıştır (Gordon vd. 1987: 215).

Ebla'da devlet yönetiminde görev yapan yaklaşık on dört yüksek dereceli memurun da, Sami dilindeki *şarrum* kelimesiyle aynı anlama gelen *lugal* unvanını kullandıkları bilinmektedir. Yüksek memurlardan ikisi de hâkim (Sm. Dikus Eb. Dayyanum) unvanına sahipti. *Di-kus* (*Dayyanum*) hem vasal krallar hem de yüksek dereceli memurlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kral ve kraliçe için kullanılan kelime ise *malik* ve *maliktum*'dur. Kraliçenin seçkin bir pozisyonda yer aldığı anlaşılmaktadır (Pettinato, 2007: 237) Devlet idaresinde büyük ailelere mensup yaşlılar meclisi de bulunmaktaydı. Krallığın yönetimine yardım ettikleri gibi sahip oldukları otoriteyi de kullanıyorlardı. Yaşlılar heyetine *Abbû* (*babalar*) denmekteydi (Gordon vd. 1987: 216).

İbranice ve Arapçada kral olarak kullanılan melik/melekh, Eblaca da *malikum* kraldan ziyade krala bağlı bir danışman/şansölye olarak kullanılmıştır. Fakat *maliktum* (*melike*) kraliçe anlamında kullanılmıştır. Bu Sümerce EN ideogramıyla yazılmıştır (Pettinato, 1976: 47; Sakarya, 2018: 10-13).

En Sümercede din adamı unvanıdır. Teokratik şehir devletinin en yüksek yöneticisi olarak krala karşılık gelmesi doğaldır. Akadca *entum* Sümerceden olduğu gibi alınarak da kullanılmıştır. Akadcada *tum* nominativ (ref hali) dişilik ekidir. Sümerce *lugal* Eblacada da kullanılmamıştır. *En* şehir devletin yöneticisi olarak tanrının temsilcisidir. Sparta'daki *diakri* (*ikili yönetici*) ve benzer bazı dönemlerde *En* ve *lugal*'lara rastlanmaktadır. Sümer ideogramlarını kullanan Ebla metinlerde bazen anlam çözülsün de Sümerceden alınan bu ideogramın Eblaca nasıl okunduğu bulunamamıştır. Ugaritçe de alfabe sistemi olduğu için böyle bir sorun yaşanmaz (Gordon, 1989: 139).

Ebla metinlerinde sıklıkla geçen Urşaum bölgesinde şehir beyi anlamında Sümerce *en* ve vezir anlamında *badalum* unvanları da geçmektedir. Ebla Kralı İrkab-damu'nun yönetimin ilk yıllarında yahut İgris-halab'ın yönetiminin son yıllarında komşu Abarsal Krallığı ile bir anlaşma yapıldığı kaydına rastlanmıştır. Tarihte kayda geçirilen ilk anlaşmalardan olduğu düşünülmektedir. İki önemli şehir krallığı olan Ebla ve Mari'nin MÖ 2400 yıllarında politik ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır (Gordon, 1989: 39).

İlk zamanlarda Ebla ve Mari rakipler. Mari kralı İblul-il, Ebla'yı tehdit olarak görüyordu. İblul-il'in Ebla'ya sefer düzenlediği ve vergiye bağladığı anlaşılmaktadır. Mari'nin bu üstünlüğü on beş yıl kadar sürmüş, sonraki otuz iki yıl siyasi denge politikası sürmüştür. Ebla Valisi İbbi-zikir'in Mari üzerine bir sefer düzenlediği bilgisinden sonra Ebla-Mari münasebetleri konusu geçmemektedir (Sakarya, 2018: 16).

Aynı dönemde Ebla ve komşu Şehir krallığı Armi arasında da çatışmalar yaşanmaktaydı. Ebla doğunun en önemli şehirlerindendi. Nagar ve Kiş ile ittifak kurarak Armi'yi yenilgiye uğratmış ve hâkimiyetine almıştır (Pettinato, 1976: 47; Sakarya, 2018: 16-17).

Sargon'un halefi olan Naram-Sin Ebla'yı işgal edip ateşe vermiştir. Bu esnada tabletler iyice kızarmış ve altında kaldığı küllerin ve enkazın içinde kırılmadan kalmıştır. Bu tabletler Mısır'da Kefren ve (4. Sülale) Birinci Pepi'ye kadar (6. Sülale) olan döneme denk düşmektedir (Sakarya, 2018: 17; Adelheit - Giovanna, 2010: 486).

Ebla tabletlerinin keşfi ve okunmasıyla büyük uygarlıkların Mısır ve Mezopotamya ile sınırlı olmayıp aralarında köprü mesabesinde bir Suriye-Filistin uygarlığı bulunduğu ortaya çıkmıştır. Çekoslovak araştırmacı Bedric Hrozny, Mısır ve Mezopotamya bira yapma tekniğinin aynı kökene ait olduğunu göstermiştir (Behnesî, 1983: 21; Gordon, 1989: 136) (). İbranice ve Akadcada bira için kullanılan kelime *sekâr* ve *sikara* (Arapça *sekr*) bu etkileşimi desteklemektedir (Gordon, 1989: 135).

MÖ 2300'lerde kraliyet sarayının yanmasıyla Ebla Krallığının yıkıldığı kabul edilmektedir. Bu yıkımın nedenleri ve faileri hakkında farklı iddialar ileri sürülmüştür. 2700'den 2300'e kadar kral listeleri bulunduğuna göre, 2300'lerde Akad kralı Sargon tarafından yıkıldığı anlaşılmaktadır. Ebla Krallığının MÖ. 2400 ile 1600 yılları arasında farklı zamanlarda da iki ya da üç defa yıkılıp yeniden kurulmuştur.

İkinci Krallık 2250-2000 yılları arasında yaşamıştır. Bu krallık, Mezopotamya'da bulunan II Lagaş Hanedanı Gudea'ya ait yazıtta geçmektedir. MÖ. 21. Yüzyılın sonlarına doğru parçalanmaya başlamış, şehirde çıkan bir yangın yüzünden yıkıma uğrayarak ortadan kalkmıştır (Gordon, 1989: 136).

Üçüncü krallığın ilk kralı kendisini *malikum* unvanıyla adlandıran İbbık-lim'dir. *Malikum*, isimden ziyade hükümdarların kullandığı bir unvan olarak görülmüştür. Orta Tunç Çağı'nın sonlarında Ebla'nın son kralı *İndilimma* olarak bilinmektedir. Bazı araştırmacılara göre en son yıkılışı Hitit Kralı I. Murşili eliyle olmuştur (Sakarya, 2018: 24).

3. Kitabı Mukaddes Arkeolojisi ve Ebla Tabletleri

3.1. Ebla Tabletlerinin Muhtevası

Ebla arşivleri, Akad kralı Sargon'un hüküm sürdüğü ve Mısır'da piramitlerin inşa edildiği MÖ 23-23. yüzyıllara aittir (Sakarya, 2018: 28). 1975 yılında bulunan 42 belge idari teşkilatla ilgilidir. Daha sonra 14500 belge daha Kraliyet Sarayı diyebileceğimiz bir yapının içinde bulunmuştur. Bu yapı içinde bulunan belgeler M.Ö. 2300 yıllarına aittir. Tabletlerin bulunması arkeologların dışında Avrupa ve özellikle Amerika kamuoyunda da ilgi uyandırdı. Basının yalan yanlış beyanlarıyla Ebla tabletleri ve Eski Ahit arasında birçok paralellikler olduğu iddia edilmiştir (Gordon, 1989: 135).

Ebla tabletlerinin bu zamana kadar bilim adamlarının hayal ettiği ama nadiren bulduğu şeyler içerdiğinden bahseden Pettinato tabletlerin içerdiği konuları beş başlık altında toplamıştır:

- Ekonomik konular. (%90 oranında).
- Balık isimleri, ağaç, kuş isimleri, coğrafi yer isimleri, eşya isimleri ve meslek isimlerinde oluşan kelime listeleri. Ayrıca bunları işleyen alıştırmalar.
- Kral fermanları, nizamnameler, başka devletlere gönderilen ve başka devletlerden gelmiş resmi mektuplar, Ebla'ya bağlı yerleşim birimlerinin listeleri, devletlerarası antlaşmalar, ticari sözleşmeler ve ilgili kanunlardan oluşan tarihi ve hukuki öneme sahip belgeler.
- Mitolojik anlatıya sahip hikâyeler, tanrılara yazılmış ilahiler, özlü söz koleksiyonları ve tılsımlardan oluşan edebi metinler.

- Sümerce öğreten dilbilgisi metinleri, iki dilde hece tabloları ve fiil çekimlerinden oluşan gramatik konular (Matthiae, 1995: 25).

Ayrıca tabletlerde şahıs isimleri, 260 kadar coğrafi yer ismi, hayvan isimleri, meslekler ve devlet memuru isimleri yer almaktadır. Öte yandan Tanrılara sunulan kurbanlar ve miktarları ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. 114 kelime listesinde 1000 kadar kelimenin Sümerce ve Ebla dilinde karşılığı verilmiştir (Pettinato, 1976: 45; Kayyim, 1989: 32; Hajouz, 2013: 7).

Eblaca-Sümerce sözlükler iyi derecede korunmuş haldedir. Sümerce çalışmalar içinde büyük katkı sağlayacak malzemelerdir. Bu iki dilli kelime listeleri dünyanın en eski sözlük çalışmalarıdır. 1500 kadar Sümerce kelime Ebla karşılığıyla birlikte verilmiştir. Ebla dili ayrıca Akadca gibi bir başka dil ailesine mensup olan Sümer yazı sistemini kullanmıştır. Akad Kralı Sargon döneminde 3. binyıla ait şehir devleti idari sistemini kayıt altına almış bir dil/arşiv oluşturmuşlardır. Komşu Mari şehir devleti ile yaşanan ihtilafların kayıtları da arşivlenmiştir (Wilson, 1971: ?).

Bazı tabletlerde, yaralanan bir kişinin durumu ile ilgili detaylıca bilgi veren mahkeme kayıtları bulunmuştur. Musa'dan 1000 yıl önce yaşamış bir uygarlık, adli sistem hakkında detaylı kayıtlar bırakmıştır. Hayli gelişmiş kişi hakları ve adalet sistemine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bazı tabletler içtihatlar ve kanun düzenlemeleri içermektedir. Silahla yaralama ile çıplak el vasıtasıyla oluşan yaralama arasında fark gözeterek farklı cezalar verildiği görülmektedir. Farklı zarar verme biçimleri detaylıca işlenmektedir (Matthiae, 1995: 86-87).

3.2. Ebla Tabletleri Üzerinden Dini-Siyasi Hesaplar

Ebla tabletlerinin keşfinin akabinde, batı medyasında bir takım asılsız haberler gergin olan Ortadoğu'daki tansiyonu daha da artırmıştır. Ebla tabletleri üzerinden birçok siyasi hesaplar yapıyordu. ABD'nin sahibi Yahudi olan en büyük gazetesi, temelsiz iddialarla Suriye yönetimini Ebla Tabletlerinin yayınlanmasına engel olmakla suçlamıştır. Suriye tamamen Batı kamuoyunun ön yargılarına kurban ediliyordu. Oysa yönetimin tüm bunlarla bir ilgisi yoktu (Matthiae, 1995: ?).

Amerika'daki Kitabı Mukaddes Etütleri ekibi, Ebla tabletlerinin patriarklar dönemine ait olduğuna dair heyecanlı beklentiler içindeydiler. İspatlanması zor olan bu hamasi iddialar arkeolojik kazı çalışmaları yapan ekibin işini de zorlaştırmaktaydı. Ancak arkeologlar Ebla tabletleri ile Eski Ahit anlatılarının 1500 yıl kadar zaman farkına sahip olduğunu belirtmişlerdir (Matthiae, 1995: 27).

Suriye hükümetince oluşturulan, 17000 kadar belgenin çözülmesi ve bilimsel açıdan güvenilirliğinin sağlanması için filolog ve linguistlerden oluşan komite Ebla metinlerini *Ebla Krallık Arşivi (Archive Real idi Ebla)* adı altında Roma Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca Suriye'de İtalya Arkeoloji Misyonu da *Ebla Araştırmaları (Study Eblaiti)* adı altında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Uluslararası komitede oluşan kanaat, Ebla Tabletlerinin Eski Ahit arkeolojisine fazla bir katkı sağlamayacağı yönündedir (Matthiae, 1995: 27). Şebâbîbî, bu komitenin Pettinato'nun tezlerini tamamen çürüttüğünü iddia etmektedir (Şebâbîbî, 2015: 30-31).

3.3. Ebla Dini

Ebla tabletlerinde tanrılarının isimleri mitoloji, özlü sözler koleksiyonu, ağıtlar ve çeşitli tanrılara ithafen söylenen ilahiler bulunmuştur. Ebla tabletlerinde geçen tanrı isimleri Babil ve sonraki dönemden bilinen tanrı isimleridir. Yani Enki, Enlil, Utu, İnanna, Taimat, Marduk ve Nadu. Ayrıca Kiş şehrinin tanrısı da zikredilmiştir (Wilson, 1971).

Ebla Panteonunda 500'ü aşkın tanrı ismi tarih ve edebî metinlerde, adak ve sunu listelerinde geçmektedir. Bunların çoğu En'lil, Enki gibi Mezopotamya tanrılarından; bazıları da Dagan

Kenanlıların tanrılarının Sipiş, Resep (Eski Ahitte Resef), Akad (Eski Ahit'te Haddad), Astarte (Eski Ahit'de Aştaret), Molek, Kaşolu (Ugaritçe Koşar, Eski Ahit'de Koşorôt), Aşera (Eski Ahit'de Aserah) ve Kamiş gibi Kenan Tanrılarıydı. (Pettinato, 1976: 48; Wilson, 1971).

Kral ve Kraliçenin, rahiplerin, devlet erkânının kurban listelerinden Ebla tanrılarının isimlerini öğrenebiliyoruz. Ayrıca tanrılara ithafen yazılmış ilahiler ve tılsımlar da bize tanrı isimleri vermektedir. Ebla panteonunda tam olarak anlaşılmamış bir tanrısal figür söz konusudur: Kura. Şehrin en büyük tanrısı olarak anlaşılabilir. İlginç bir şekilde Suriye'nin geç dönem dini geleneğinden silinmiştir. Bir diğer büyük tanrı İdabal'dı. O da aynı şekilde gizemli Ay tanrısı ya da atmosferik olaylar tanrısı Haddad'ın görünüşlerinden biriydi. Suriye-Filistin dini geleneğinde tanınan Dagan, bereket Tanrısı Adda, İştar tabiat ve bereket tanrıçasıydı (Danzig, 2003: 38). Resep yer altı tanrısı, Damu ise Ebla'nın yönetici sülalesinin koruyucu tanrısıydı. Mezopotamya'nın Dumuzi'sinin Ebla versiyonu olabilir. Klasik dönemin tanrılarında biri de Adonis'tir. İştar yani Venüs savaşların ve bereketliliğin tanrısı ve Kamiş bitkilerin tanrısıydı (Matthiae, 1995: 90).

Tanrılara sunulan kurban envanterlerinden ve ritüel metinlerinden büyük kahramanlıklar göstermiş büyüklerine, ülkelerini refah ve zenginliğe ulaştırmış eski krallarına da taptıkları anlaşılmaktadır (Kayyim, 1989: 77-83; Matthiae, 1995: 91; Matthiae, 2010:96-117). Suriye bölgesinde eski kralları tanrılaştırma geleneği Ugarit arşivlerinden (MÖ 1400-1200) de bilinen bir konudur (Gordon vd. 1987: 217; Kayyim, 1989: 80).

Tılsımlar, faydası umulan kısa sözlerden oluşmaktadır. Haşere sokması, diş ağrısı gibi kötü durumlardan kurtulmak için kullanılırdı. Kısa ilahiler de Ebla arşivinin önemli kayıtlarındandır. Tılsımlarda Aslan başlı kartal gibi mitolojik varlıkların resmi kullanılmaktadır (Gordon vd. 1987: 217).

Eblalıların tanrılarının komşuları olan doğu komşuları Sümer-Akadlar ve batı komşuları olan Ugarit, Fenike ve Nabatilerin inançlarından farklı olmadıkları anlaşılmaktadır. Kendilerine ait ve komşularından farklı ibadet ve pratikleri olabilir ancak bu başka bir çalışma konusudur.

3.4. Ebla Metinleri ve Eski Ahit Anlatıları

Tabletlerin keşfedildiği ilk yıllarda gerek din bilginleri gerek laik araştırmacılar konuyla ilgilendi ve Eski Ahitle ilişkisini araştırma ihtiyacı hissetti. Ebla tabletlerini hiç görmemiş ve daha önce çivi yazısıyla ilgilenmemiş olanlar da dâhil birçok kesim bu konuya ilgi duyuyordu. David Noel Freedman ve Giovanni Pettinato gibi işin uzmanları da bu konuyla yakından ilgileniyor ve kendi aralarında fikir ayrılıklarına düşüyorlardı (Chavalas - Younger, 2003).

Epigraf Giovanni Pettinato, Ebla tabletleri ile Eski Ahit arasında paralellikler kuran ilk araştırmacıydı. Pettinato, Ebla'yı Mezopotamya'daki şehirler kadar önemli görüyordu (Pettinato, 1976:44-52). Pettinato, Akad'ın Ebla'ya boyun eğdiğini (Biggs, 1980: 81; Kayyim, 1989; 33). İbrahim'in rakipleriyle savaşmak için gittiği beş şehrin aynı sırayla Ebla tabletlerinde geçtiğini de iddia etmiştir (Danzig, 2003).

Ebla tabletlerindeki bazı özel yer ve şahıs isimleri Eski Ahitle örtüşmektedir. Ebla Tabletleri ve Eski Ahit'te geçen ortak isimler şunlardır: İbrahim, Davut, Esav, İsmail, İsrail, Mikaya, Mikail ve Saul. Ebla dilindeki telaffuzları Eski Ahitteki telaffuzlarına oldukça yakındır. Öyle ki şüpheye mahal yoktur. Eski Ahit, Ebla diye bir bölgeden bahsetmez ancak aynı bölgeyi İsrailoğullarının anavatanı olarak görür. Patriarklar, Kenan'a Harran'dan gelmiştir. İbrahim, Harran'dan ayrıldığında akrabaları orada yaşamaya devam ediyordu. İshak'ın eşi buradan getirilmişti. Harran, Ebla'dan çok uzak bir yer değildir. Ve ayrıca Harran ismi, Ebla tabletlerinde sıkça geçer. Eğer aynı döneme ait Harran'da

belgeler bulunsaydı, Patriarklar hakkında bir malumata da rastlanırdı. Ebla tabletleri, Eski Ahitten bildiğimiz Harran ile aynı ad ve geleneklere sahiptir (Freedman, 1978/1).

Ebla tabletlerinde zikri geçen birçok yer ismi Eski Ahit'te de geçmektedir. Aynı şekilde bölgede ticarete konu olan eşyalar da örtüşmektedir. Ebla tabletlerinde birçok ismi içeren bir coğrafya sözlüğüne sahibiz. Mesela bir elçinin Ebla'dan çıkıp Biblos'ta konakladığı sonra Sidon'a geçtiği sonra Akka'ya, sonra Karmel'e sonra Dor'a gittiği anlatılmaktadır. Sonra da Aşdod'a sonra Gazze'ye sonra Sina'ya. Tekvin 14'te geçen beş şehir aynı sırayla Ebla Tabletlerinde geçiyor. Eski Ahit'e göre bu şehirler İbrahim ve Lut'un Filistin'e geldiği yıllarda gelişmiş yerleşim yerleriydi. Tekvin 12-19 da buralardan bahsedilmektedir. Tekvin 14'te Şam şehri de Ebla tabletlerinde geçmektedir (Freedman, 1978/1).

Pettinato'nun en ilginç iddiası, *-ya* ile biten şahıs isimleriydi. Tanrı ismi taşıyan isimler antik dünyada yaygındı. Firavunların da tahta çıkarken aldıkları teoforik isimler vardı. Semitik dillerde bir fiil ve Tanrı isminden oluşan isimler bulunmaktaydı. *İsmail (Tanrı işitti)* gibi. Pettinato, Ebla tabletlerinde de böyle teoforik isimlerin olduğunu ve *-il* yerine Yahve'nin *-ya'sı* bulunduğunu iddia etmiştir (Danzig, 2003).

Pettinato'ya göre, *Mikail* yerine *Mikaya*, *Enail* yerine *Enaya*, *İsrail* yerine *İsraya* kullanılmıştır. Çünkü Eblalılara göre *ya, il* ile aynı görevi gören ve belli bir Tanrıya işaret eden kelimelerdi. Ebla dilinde *ya* muhafız anlamındadır ve bu eki taşıyan Eblalı isimler bulunmaktadır (Pettinato, 1976). Pettinato'nun iddiaları bilim çevresinde fazla kabul görmemiş ve eleştirilere maruz kalmıştır.

Ebla metinlerinde geçen *-ya* ile biten isimleri teoforik isimler olarak okumak problemliydi. Ya bir kısaltma olabilir. Tam bir tanrı ismi ise bunun Eski Ahit'in Yahve'siyle alakasını kurmak zordur. Ya da Yahve'ye işaret ettiğine dair bir delilimiz yoktur. Üçüncüsü Ebla tabletlerinde özellikle de Tanrılara yapılan sunularda böyle bir tanrı ismi (*Ya* ile başlayan) geçmemektedir. Dördüncüsü Pettinato'nun Sümer *ni* logogramını *-ya* olarak yorumlamasına da diğer arkeolog ve epigraflar katılmamakta, bunun Thomas'ın Thommy'e dönüştürülmesi gibi Yakın doğuda yaygın bir kullanım olabilir (Danzig, 2003: 6).

Böyle bir isim kısaltması, *ahiya* örneğinde olduğu gibi Eski Ahit'te görülür. Ancak Ya benim kardeşim yahut *Ya kardeş* gibi anlama gelir. Bu da Tanrı'yı kardeş gibi görme anlamına gelir ki Yahudi inancının herhangi bir evresinde rastlanmış bir bakış açısı değildir. Ayrıca *ni* logogramı *ili* şeklinde tanrı ya da doğal anlamda tanrılara işaret eden bir kelime olarak görülebileceği gibi, benibana anlamında 2. tekil şahıs zamiri olarak da *ni* okuyarak değerlendirilebilir. Durum bu olunca Pettinato'nun iddiaları ikna edici olmaktan uzak görülmektedir (Archi, 1981: 145-154; Kayyim, 1989: 37-39; Danzig, 2003: 6).

Freedman, Eski Ahit şahsiyetlerinin Ebla ve Tabletlerinde geçtiği ve Eski Ahit anlatılarının tarihi gerçekliğini ispatladığı yolundaki iddialarını, Mitchell Dahood ve Pettinato'nun yayınlamış olduğu eserlerine dayanarak ileri sürüyordu. Bugüne kadar Ebla tabletlerinin patriarklar ve küçük peygamberlerin isminin geçtiği, Ebla'da Yahve tapıcılığının köklerine dair ipuçları bulunduğu, Sodom ve Gomore şehirlerinin gerçekliğine dair deliller sunmadığı yönünde karşı iddialar da bulunmaktadır. Ebla tabletleri ve Eski Ahit paralelliği yolunda çıkan ilk haberler medyaya kesin bilgiler gibi yansıtılmıştı. Ancak bilim çevrelerindeki tartışmalar kesin yargılara ulaşmanın daha erken olduğunu göstermektedir (Chavalas - Younger, 2003: 41).

Freedman, Pettinato'ya dayanarak, Tekvin 14:2 de geçen Sodom, Gomore, Adma, Zeboim Bela şehirleri aynı sırayla Ebla tabletlerinde geçtiğini anlatmaktadır (Freedman, 1978/2: 83).

Bir de *Salim* şehrinden de bahsedilmektedir, ancak bu Kudüs (Yeruşalim) mi yoksa başka bir şehir mi bilinmemektedir (Wilson, 1977).

David Danzig, Sodom, Gomore, Adma, Zeboim ve Bela şehirlerinin aynen Ebla tabletlerinde geçtiğini ileri süren Pettinato'nun daha sonraları şehir isimlerinden ilk ikisi hariç değerlerini isabetli okumadığını kabul etmiştir. İbrahim'in Lut'la beraber Lübnan ve Suriye gelişi MÖ. 3 bin yıl ortalarına rastlar ki bu dönemde bu şehirlerin kurulmuş birer yerleşim yeri olduğu kesinleşmiş bir bilgiyle bilinmemektedir (Danzig, 2003: 6).

Pettinato'ya göre Kral İbrium dönemine kadar teforik isimler *Mikail*, *Ennail*, *İsrail* isimlerinde olduğu gibi Ugarit tabletlerinde *El* olarak geçen özel bir tanrının ismi olan *-il* ile biterken İbrium'dan sonra *Mikaya*, *Ennaya* ve *İsraya* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. İbrium döneminde *Ya* veya *Yaw* olarak çağrılan bir tanrıya tapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır (Pettinato, 1976: 48).

Alfonso Archi, Dahood ve Pettinato'nun tezlerine katılmamış ve Amerikan medyasının verdiği haberleri hamasi ve temelsiz olarak nitelmiştir. Ona göre *Yahve* isminin Ebla tabletlerinde geçtiğine dair açık bir kanıt yoktur. Aynı şekilde ileri sürüldüğü gibi Ebla krallarının Yahudi kralları gibi tahta oturma töreninde yağla mesh edildiğini ispat edecek bir şey de yoktur. Yahudi tarihinde bir dönemin yöneticileri olan hâkimlerin rollerine bir benzer Ebla'da bir hâkimlik sistemi olduğu da gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca Ebla tabletlerinde bir yaratılış mitosuna da rastlanmamıştır. Ebla tabletlerinde geçen bazı isimlerin Patriark isimleriyle aynı olduğu da netlik kazanmamıştır (Chavalas - Younger, 2003: 41).

Eski Ahitte ve Ebla metinleri arasındaki paralellikler olduğu iddialarının çoğunu yanlış okuma ve yorumlama olarak değerlendiren ve Pettinato'yu sert bir şekilde eleştiren Archi, onun Kur'an'da geçen Ad, İrem ve Semûd şehirlerinin de Ebla tabletlerinde geçtiği iddiasına sessiz kalmıştır (Archi, 1979: 572).

Karşı cepheden bir isim olan Cyrus H. Gordon'aa göre, *Şum (isim)* Mezopotamya'nın Temmuz'u idi. Ebla tanrılarında Adam-ma tanrı ya da yarı tanrı olarak görülüyordu (Gordon, 1989: 136-137). Gordon, İbranice *Satan* ve Yunanca *Diabolus*'un isim olmayıp Heby'nin lakabı olduğunu iddia etmektedir. Oysa Eski Ahit'te Haby'nin ve Hebiyon'un geçtiği ifadelerde bu kelime bir varlığın ismi değil birincisinde *Hebey!*'in saklanın ikincisinde *hebiyon*'un saklı-gizli anlamında kullanıldığı açıktır. Ne İbrancesinden böyle bir şey anlaşılır ne de bu zamana *kadar* hiçbir çeviride *saklanın* ve *saklı*'nın dışında bir anlamda bir dile çevrilmemiştir.

Cyrus *Da-u-da*'nın (Davut) İbranice David'den değil Minas Uygarlığına ait *Daweda*'dan geldiğini iddia etmektedir. Henüz yazıları çözülmemiş olan Minos Uygarlığındaki *Daweda*, Eski Ahit'in Davut'undan daha bildik ve kesin belgelere dayanan bir isim olduğunu iddia edilemez. Aynı şekilde *Adammu*'nun Eski Ahit'teki Âdem'e dönüşmüş bir yarı tanrı olduğunu iddia etmektedir. Bu isabetli bir tespit değildir. Âdem, İbrancede toprak anlamındadır ve topraktan yaratılmayla ilişkili olduğu açıktır. Oysa Akadca *Adammu* savaş ve katletme anlamlarına gelirken, *Adamu* asil insan anlamına gelir ki ikisi farklı kelimelerdir. Yani Ebla tanrısı *A-da-mu* değil *A-dam-mu* kelimesinden gelmektedir (Speiser vd. 1957: 1/95; Gordon, 1989: 136-137; Black vd., 2000: 4). Cyrus Jafes, Sam ve Ham içinde Yunan mitolojisindeki bazı isimlerden geldiğini savunmuş ve tüm İbrahimî geleneği Ortadoğu Mitolojisine bağlamaya çalışmıştır (Gordon, 1989: 136-137).

Bunlar çok zorlama tevillerdir ve ikna edicilikten uzaktır. Benzer bir ilişkilendirme İslam ile Hinduizm'in bazı isim ve kavramları arasında da yapılabilir. Rama=Rahman, Abraham=Brahman, Ramazan=Ramu, Muhammed=Maha Deva gibi. Bu tür tevil örnekleri sosyal medyada fazlasıyla

rastlanan ve ilmi değeri olmayan iddialardır. Kaldı ki Eski Ahit anlatılarında geçen önemli isimler İbranice, anlamı açık ve İbrani tarihiyle izahı zor olmayan şeylerdir.

3.4. Ebla Dili ve kitabı Mukaddes Arkeolojisi

Ebla tabletleri Ugarit tabletlerinden bin yıl daha eski ve İbrahim dönemine denk düşmektedir. Bu yüzden Eski Ahit'e tanıklık edebilir. Eski Ahit anlatılarının çağında ve coğrafyasındadır. Erken Bronz çağında derlenmiş Eski Ahit anlatılarının çağında Suriye-Filistin uygarlıklarının devamını oluşturuyordu (Matthiae, 1995: 91).

Genç öğrenciler, Mari ve Orta Fırat gibi merkezlere eğitim için gidiyorlardı. Matematik hocaları Mezopotamya'daki Kiş şehrinden geliyordu (Gordon, 1989: 134-135).

Tabletler arasında Sümerce, logogram ve Eblaca hece tipleri içeren kelime listeleri de bulunmuştur. Birçok metnin çözülmesinde bu listeler anahtar rol oynamaktadır (Wilson, 1971). Ebla'da incelenen elli tablette yazılmış olan ansiklopedik listeler, Mezopotamya'daki Fara ve Salabik'te bulunanlarla aynıydı ve Sümer kültürünün Ebla üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösteriyordu. Aynı zamanda Sümer şehirleri arasındaki ticaretin boyutlarını sergilemektedir (Wilson, 1971).

Ebla tabletlerinin çözülmesi, diğer Çivi yazılı metinlere göre daha zor olmuştur. Yüzde seksen oranında Sümer logogramlarından (anamlı kelime ifade eden işaretler) oluşur. Kelimenin anlamı Sümerceden dolayı bilinmekle birlikte Eblaca nasıl telaffuz edildiği bilinmemektedir (Pettinato, 1976: 51).

Ebla dili, Akadca, İbranice, Ugaritçe Arapçanın konuşulduğu bölgelerin arasında yer almaktaydı. Bu yüzden her birine bir cihetten benzediği bir cihetten benzemediği anlaşılmaktadır. Dilbilimciler Ebla Dili diye isimlendirdikleri bu dilin Doğu Sami dillerine mi yoksa Akadca, Kenan Dili gibi Batı Sami gurubuna mı ait olduğunu tartışmışlardır. İyi bilinen Kenan dilleri Ugaritçe, Fenikece ve Eski Ahit İbranicesi'dir. Ebla Dili, Sümer yazısıyla ve Sümer logogramları kullanılarak Akadcaya adapte edilmiş kelime ve heceler kullanıyordu. Daha ilk tablet bulunduğunda bu şehrin çok eski bir batı Sami dili kullandığı düşünüldü. Pettinato bunu Eski Kenan dili olarak nitelendirdi. Pettinato'ya göre, Ebla dili İbranice ve Fenikeceye yakın bir dil olan Eski Kenan dili diyebileceğimiz bir zamir ve fiil sistemine sahipti (Freedman, 1977: 32-33; Danzig, 2003: 4). Daha sonraları Pettinato Eblacanın lehçe ya da Eski Kenanca değil ayrı bir dil olduğuna kanaat getirmiştir ;Wilson, 1971; Pettinato, 1976: 50; Freedman, 1978: 146).

Dahood'a göre Eblaca Batı Sami dillerinden olan Kenan dilidir. I. J. Gelb'e göre Doğu Sami dil grubundandır. Freedman hali hazırdaki kanaatinin Eblacanın lehçe değil müstakil bir dil olduğu yönündedir. Mathiae'ye göre Eblaca müstakil bir dildir ve Sami dillerinin en eskisidir (Kayyim, 1989: 100). Freedman'a göre Eblacanın Sami dilleri arasındaki konumunu tespit, ilerde yapılacak daha derinlikli dilbilimsel çalışmalarla mümkün olabilir (Freedman, 1978/2: 146).

Miyyamim yamima, günlerden güne yani yıllık anlamındadır. Ebla tabletlerinde Bir dizi şahıs ismi Eski Ahitte geçen isimlere çok benzemektedir. *Mikail (mi-ka-ilu)* yani *tanrıya benzeyen* bir başka versiyonu; *mi-ka-ya*, yani *mi-ka-ilu'* nun değiştirilmiş şeklidir. Diğer isimler *e-sa-av (Esav)*, *da-u-dum (Davut)*, *sha-u-lum (Saul)* ve *Ish-ma-il (İsmail)* gibi (Wilson, 1977). Pettinato'nun verdiği diğer örnekler *en-na-ni-Ya (Yahve beni bağışladı)*, *a-dam-malik (Malik'in adamı yahut Kralın adamı)*, *il-ha-il (Tanrı'nın gücü)*, *eb-du-Re-sa-ap (Resep'in kulu)*, *Ish-a-bu (Baba adam)* *ish-i-lum (Tanrı adam)*, *i-sa-ya (Yahve ilerledi)*, *i-ad-damu (Damu'nun eli)*, *ib-na-malik (melik/kral inşa etti)*. Bir başka örnek *Ra-i-na Adab (Adab biz çobanımızdır)* (Wilson, 1971; Pettinato, 1976: 50) ifadesi,

Mezmurlar 23'te "Tanrı bizim çobanımızdır" ifadesini anımsatmaktadır. Bu isimler İbranice bilen biri tarafından kolayca anlaşılabilir (Wilson, 1971). Pettinato Eblacayı İbraniceye ile yakınlaştırmaya çalışmaktadır. Ancak gramatik yapılar karşılaştırırsa İbraniceden ziyade Güney Arapçasına yakın, en fazla da Akadcaya yakın olduğu anlaşılacaktır. Ali el-Kayyim Fronzarolli'den Arapça ile Eblacanın sayısız kelimelere sahip olduğunu naklederek örnekler vermektedir (bk. Tablo 1)

Eblaca konuşulan bölgenin etrafında kümelenen diğer Sami Dillerini bir iskelet gramerde karşılaştırmak, Eblacanın hangi dillerle hangi konuda benzeşip ayrıştığını daha anlaşılır kılabilir (Bk. Tablo 2). Bu karşılaştırmadan Eblacanın şu özelliklerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır:

- Eblaca Arapça gibi En Eski Sami dilinin özelliği olan gırtlak harflerinin (' , ' , ğ , h , h ,) hepsini korumuştur. Akadca ħ hariç bunları Sümercenin etkisiyle terk etmiştir. Yine Akadcanın tersine , ğ , d aynı şekilde t , t , t ayrı ayrı sesler olarak korunmuştur.
- Cümle dizilişi Sami dili özelliği olarak Yüklem-Özne-Tümleç şeklinde olmakla birlikte Sümercenin etkisiyle Özne-Tümleç-Yüklem şeklinde de cümlelere rastlanmıştır.
- Akadca ve Ugaritçede olduğu gibi düzenli mastar ve çoğul kalıbına sahiptir.
- Akadca gibi bir isim yahut ismi fail, şahıslara göre fiil gibi çekilir. Bu özelliğe Permansiv ya da Stativ çekim denmektedir. Eblaca, Akadca ve Ugaritçe gibi Permansiv/Stativ çekime sahiptir.
- Eblaca bazı harfi cerler Batı Sami özelliği gösterirken bazı harfi cerler de Doğu Sami dili özelliği göstermektedir.
- Eblaca Akadcada olduğu gibi tam geçmiş zamana (perfectus) sahiptir. Bu özellik diğer Sami dillerinde yoktur.
- Yine Eblacanın Akadca ile bir benzerliği de bileşik zamirlerin (muttasıl) Genitiv Akuzatif ve Datif halleri farklıdır. Diğer Sami dillerinde böyle bir fark gözlemlenmez.
- Akadca gibi Fiilin dativ hal ekiyle biterek eylemin yönünü konuşuna çeviren Ventiv çekime sahiptir. *u-saydi-am=ilan ettim* gibi.
- İbranicedeki Preteritum'un başına gelerek geçmiş anlamına çeviren Waw'a sahiptir. Buna w-conversive (manayı değiştiren we) denir.
- Eblaca Akadca ve Ugaritçe gibi Artikel kullanmaz.
- Arapça ve Akadca gibi ismin üç hali vardır. Nominativ(Ref), Akuzativ (Nasb) ve Genitiv (Cerr). Yani isim çekimine (irab/inflection) sahiptir. İbranice ve Aramice isim çekimini terk etmiştir.
- Ugaritçede olduğu gibi dual (tesniye) bileşik zamirlere sahiptir. (*Na-ya=biz ikimizin, Su-ma= o ikisinin*). Arapçada olduğu gibi *tekit lamı* ve *tekit nun*'una sahiptir. (*Li-dani-ni-in= O kesinlikle çok güçlü olacak. Li-li-ik= O kesinlikle gidecek*).

Bu özellikler Eblacanın Ursemitisch'e en yakın dil olduğunu göstermektedir. İbraniceye Arapça ve Akadcadan daha uzak olduğu da görülmektedir. Çünkü İbranice isim çekimini (nominatif, datif-akuzatif ve genitif) bitişik zamirlerdeki akuzatif, datif ve genitif (merfu, mansub ve cer) ayırımını kaldırmış, artikel geliştirmiştir. İbranicede isimlerde dual, birkaç kelimedede kalmıştır. Zamir ve fiil çekimlerinden tamamen kaldırılmıştır. İbranicenin bu seyri Anglo-Saksoncanın Norman işgalinden sonra cinsiyet, isim-fiil çekimleri ve devrik cümle yapısını atarak İngilizceye dönüşmesine benzemektedir. Anglo-Saksonca İngilizceden çok Almancaya benzemektedir. Yani Almanca daha eski kalmıştır. Aynı dönüşümü, Pers Dilinin önce Pehlevice (Orta Farsça) sonra Derî Farsçasına dönüşmesinde görebiliriz. Yani İbranice genç bir dildir.

Aramice ve onun bir lehçesi kabul edilen Süryaniceye gelince, bu diller Ebla uygarlığının yaşadığı bölgede konuşulan diller olmasına rağmen Eblacaya, Arapça ve Akadca kadar yakın değildir. İbranicede olduğu gibi İsim çekimi, bitişik zamirlerde akuzatif, datif ve genitif ayırımı, dual zamirler ve dual fiil çekimleri kaldırılmıştır. Bunlara ek olarak isim ve fiillerde CCV (sessiz-sessiz-sesli)

formuna sahiptir. Tüm Bu özellikler Eblacadan uzaklaşmayı gerektiren ve daha genç bir dil olduğunu gösteren özelliklerdir. Eski diller bütün dilbilgisel katagorilere sahipken, işgal ve göçe maruz kalan ulusların dilleri bazı dilbilgisel katagorileri yeni coğrafyanın yahut işgalcilerin dilinden aldıkları yeni kelimelerle karşılamışlardır.

Eblaca isim çekimleri, yoğun dual kullanımı ve ayrıntılı gırtlak harfleriyle en eski Sami dili özellikleri göstermektedir. Arapçanın Eblacadan daha genç olduğunu gösteren özelliklere gelince, Arapçanın sadece bitişik zamirlerdeki akuzatif-datif-genitif ayrımı ve birinci dual zamir (biz ikimiz) ve onun gerektirdiği birinci dual fiil sîgalarının terketmiş olmasıdır.

Akadcadan sonra Eblacanın da deşifre olması ile Hz. Âdem'in ve Hz. İbrahim'in dilinin İbranice ya da Süryanice olduğu yolundaki kanaatlerin zeminin kalmadığı ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç

Bir grup arkeolog Ebla Uygarlığına ait olan bu tabletlerin patriarklar dönemine ait olduğunu ve Patriark isimleri de dâhil olmak üzere Eski Ahit anlatılarıyla bir dizi paralellikler taşıdığını iddia etmişlerken diğer bir grup tabletlerde Eski Ahit anlatılarını destekleyecek her hangi bir şeyin olmadığını savunmuştur. Bazıları da Ebla Uygarlığı'na ait inançların Eski Ahit'teki bazı inançların kaynağını oluşturduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Ebla tabletlerinin büyük çoğunluğu ekonomik konular olmakla birlikte eski uygarlıklar, dinler tarihi ve Sami Dilleri açısından önemli bilgiler içermektedir. Ebla inançlarının komşu Filistin ve Mezopotamya inançlarının arasında, dilinin de Ugarit, Akad ve Arapçanın arasında bir dil olduğu anlaşılmaktadır.

Batılı arkeologlar Mezopotamya ve Filistin'de yürüttükleri kazılarda Eski Ahit'in anlatılarını destekleyecek kanıtlar ararken aynı metinler üzerinden Pan-Babilonistler Eski Ahit'in tarihselliğini ve İbrahimî geleneğin vahiy inancını tehlikeye düşürecek iddialarda bulunmuşlardı. Ebla metinlerinin içeriği, konuyu ele alan epigraf ve arkeologlardan oluşan uluslararası komitenin ulaştığı sonuçlar ve Ebla Dilinin mukayeseli incelenmesinden sonra Ebla metinlerinin İbrahimî geleneğin köklerinin Orta doğudaki pagan kültürlerden doğduğunu savunanlara da Kitabı Mukaddes Arkeologlarına da kanıtlar sunmadığı kanaati oluşmuştur.

Eblaca, Sümer yazısını kullandığı için çoğu logogramların manası Sümerceden bilinmekle birlikte Eblaca nasıl okunduğu bilinmemektedir. Eblaca, Akadca ve Ugaritçe kadar da çözülebilmemiş değildir. Böyle bir zeminde bir takım dini, siyasi ve ideolojik hamasetle ortaya atılacak iddiaların çoğunun sonraki gelişmelerle çökebileceğini söylemek mümkündür. Ancak Eblaca üzerinde yapılacak çalışmalar Semitik diller ve eski uygarlıklar alanına önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Abdullah, A. C. (2021). "Memleketü Ebla. Câmi 'atü'l-Kâhira, Külliyyetü'l-Âşâr. https://www.academia.edu/30373988/%D9%85%D9%85%D9%84%D9%83%D8%A9_%D8%A5%D8%A8%D9%84%D8%A7_Kingdom_of_Ebla.pdf, Erişim Tarihi: 11. 11. 2021
- Archi, A.(1981). "Further Concerning Ebla and the Bible", *The Biblical Archeologist* 44/3, 01. Erişim: 20.11.2021. <https://pdf.zlibcdn.com/dtoken/d17b339049c40ec51f6af70d40024402/3209605.pdf>
- Archi, A. (1979). "The epigraphic evidence from Ebla and the Old Testament." *Biblica* 60.4, 556-566.
- Biggs, R. (1980)."The Ebla tablets: An Interim Perspective." *The Biblical Archeologist* 43.2, 76-8. <https://ur.booksc.org/s/?q=Robert+Biggs%2C+%E2%80%9CAn+Interim+Perspective%E2%80%9D>. Erişim Tarihi 24.11.2021.
- Black, J. vd. (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2. Basım.
- Caplice, R. (2002). *Introduction to Akkadian*, (Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.

- Catagnoli, Amalia. (2012) *La Gramatica della Lingua di Ebla*, Firenze: Universita di Frenze.
- Chavalas, M. A. (2013). *Der Wortschatz der Ebla-Texte Morfologische und Lexikalische Analyse*. Jena: Jena Universitatät.
- Danzig, D. (2003). "Ebla and The Bible, A Case Study in Comparative Semitics and Literature". 25.07. 2010. https://www.academia.edu/827904/Ebla_and_the_Bible_A_Case_Study_in_Comparative_Semitics_and_Literature. Erişim Tarihi: 24.11.2014
- Freedman, D. N. (1978/1). "The Ebla Tablets and the Abraham Tradition" Religious Studies Center. Erişim 13 Ađustos 2021. <https://rsc.byu.edu/reflections-mormonism/ebla-tablets-abraham-tradition>
- Freedman, D.N. (1978/2) "The real story of the Ebla tablets: Ebla and the Cities of the Plain." *The Biblical Archeologist*. Erişim Tarihi: 13. 10. 2021, <https://pdf.zlibcdn.com/dtoken/8973b39d6e323c07eee3b8e9a84960f1/3209440.pdf>
- Freedman, N. (1977). "The Nuzi Ebla", *The Biblical Archeologist* 40/1, 32-33. <https://pdf.zlibcdn.com/dtoken/91b4d24c58d3b237060fc7d834328ab8/3209575.pdf>. Erişim Tarihi: 12.10.2021.
- Gordon, C. H. (1989). "Ebla, Ugarit and the Old Testament", *Orient* 25. https://www.jstage.jst.go.jp/article/orient1960/25/0/25_0_134/pdf-char/en. Erişim Tarihi: 19.11.2021.
- Gordon, C. H. vd. (ed.), (1987). *Eblaitica: essays on the Ebla archives and Eblaitic language*. Winona Lake, Ind: Eisenbrauns.
- Hajouz, M. A. (2013). *Der Wortschatz der Ebla-Texte Morfologische und Lexikalische Analyse*. Jena: Jena Universitatät.
- Jenni, E. (1978). *Lehrbuch der Hebräischen Sprache des Alten Testaments*. Basel-Stuttgart: Verlag Helbing-Lichtenhahn.
- Kayyim, A. (1989). *İmbaraturiyetü Ebla*. şam: Darü'l-Ebcediyye, 1989.
- Lambdir, T. O.-Huehnergard, J. (2001). *An Introduction to Aramaic of Targum*, (Harvard: Department of Near Eastern Languages.
- Malbrant F-Barra J. P. ; (2005). *Manual de Lengua Acadica*, Zaragoza, Istituto de Estudios Islamicos y del Oriente Proximo.
- Matthiae, P.(1995). *Ebla: la città rivelata* (Napoli: Electa/Gallimard.
- Oppenheim, A. L. vd. (1998). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. (Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago. Pt.
- Pettinato, G. (1976). "The Royal Archives of Tell Mardikh-Ebla", *The Biblical Archeologist* 39/2, 44-52.
- Pettinato, G. (2007), *I Sumeri*, Milano: Tascabili Bompiani, 2.Basım
- Qûzî, Y. M – Rûkan, M. K. (2006). *'Aramiyyetü'l- 'ahdi'l-qadîm, qava'id ve nusûs*, Bađdad: Matba'atü'l- 'âmmî.
- Sakarya, A. (2018). *G Kraliyet Sarayı Buluntuları ışığında Ebla'nın siyasi, tarihi ve Ekonomik Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schniedewind, W. M. - Hunt, Joel H. (20079). *A Primer Ugaritic, Language, Culture and Literature*. New York: Cambridge University Press.
- şebâbîbî, A. M. D. (2015). *Nizâmü'l-hukm ve'l-idâre fî memeleketi Ebla*, Yüksek Lisans Tezi. şam: Câmî'atü Dimeřk, Külliyyetü'l Âdâb ve'l- 'Ulûmi'l-Beřeriyye.
- Wilson, C. (1977). "Ebla: Its Impact on Bible Records". The Institute for Creation Research. <https://www.icr.org/article/ebla-its-impact-bible-records>. Erişim Tarihi 23 Ađustos 2021.

EXTENDED ABSTRACT

In 1975, cuneiform tablets belong to a civilization that lived between 2400-1600 BC were found in the Tel Mardik region of Syria. The Ebla Archive, located in the royal palace, was the third largest archive discovered in the last century, after the Mari and Ugarit archives. The Ebla archives belong to the period of Sargonic time and building of pyramids area in Egypt. Archaeologists claimed that these tablets belonging to the period of patriarches and have a number of parallels with Old Testament narratives.

Traces of settlement of Ebla date back to the 4th century BC. While it was a small village before, it became an enlarged Kingdom by taking the dominance of the eastern region in the middle of the 3rd century BC. The discovery of the Ebla tablets affected our knowledge of urbanization. With the emergence of the history of Ebla, it has been revealed that great civilizations such as Egypt and Sumerian-Babylonian civilizations were no longer born around a river alone. The city of Ebla expanded its territory in the following centuries and expanded to the plateaus upon Palestine, Lebanon, Jordan and Antep, Urfa and Maraş

in the south of Turkey. The first of the excavations that will reveal the Ebla Civilization was made in 1975 in the Tel-Mardik region of northern Syria. The Kingdom of Ebla was mentioned in Sumerian, Akkadian and Egyptian texts, but its location was unknown.

Ebla tablets contains primarily economic matters, king edicts, regulations, official letters sent to and from other states, stories with mythological narratives, hymns written to the gods, grammar texts teaching Sumerian, word lists, personal names, geographical place names and state officer names. On the other hand, there are also records of the sacrifices offered to the gods and their amounts.

The Kingdom of Ebla consists of the first, second and third kingdom periods. 2400-2250 BC is the First Kingdom, 2250-2000 BC is the Second Kingdom, and 2000-1800 BC is the Third Kingdom. Starting from the 4th century AD. It continued until the 7th century. Ebla is contemporary with the Sumerians and Akkadians who survived in Mesopotamia. Although Ebla was ruled by a monarchy, the throne did not always pass from father to son. Only five Ebla kings are reported to have ascended to the throne from father to son. The interior was ruled by the eldest prince, while the second elder prince was in charge of foreign affairs. It was written in the Sumerian an ideogram for the most authoritative person at the head of the Ebla administration and was read as *malik* for king of Western Semitic languages. In Ebla texts, the Sumerian word *lugal* is also found only in plural. This title was mostly used for the vassal kings of Ebla. The Sumerian word *dikus*, meaning ruler, was also used for vassal kings.

The last king of Ebla in the late Middle Bronze Age is known as in dilimma. According to some researchers, its last collapse was by the Hittite King Murshil I.

In the Ebla Pantheon, more than 500 names of gods are mentioned in historical and literary texts, in votive and offering lists. Most of them are composed of Mesopotamian gods. En'lil, Enki some were Canaanite Gods. We can learn the names of the Ebla gods from the sacrifice lists of the King and Queen, priests and state officials. In addition, hymns and talismans written for gods also give us god names. There is an incompletely understood divine figure of the Ebla pantheon named Kura. He can be understood as the supreme god of the city. Resep was the god of the underworld and Damu was the patron god of the ruling dynasty of Ebla. It could be the Ebla version of Mesopotamian Dumuzi. One of the gods of the classical period is Adonis. Ishtar, or Venus, was the god of wars and fertility, and Reed was the god of plants.

Eblait has retained the larynx letters characteristic of the Oldest Semitic language, like Arabic. The sentence order is in the form of Predicate-Subject-Complement as a Semitic language feature. It has regular infinitives and plural forms as in Akkadian and Ugaritic. Eblait has Permansive/Stativ conjugation like Akkadian and Ugaritic. In Eblait in some ways show West Semitic features, in some ways show East Semitic features. Eblait has the present perfect tense as in Akkadian. Also it has different Genitive, Acusative and Dative forms of enclitic pronouns as in Akkadian. The verb has Ventiv conjugation, which ends with the dative suffix and turns the direction of the action into speech. It has Waw Convertive (it converts the meaning of present form which precedes to past). Eblait does not use Articles like Akkadian and Ugaritic. There are three forms of the name, such as Arabic and Akkadian. Like Ugaritic, it has dual enclitic pronouns. These features show that Ebla is the closest semitic language to Proto-Semitic.

As reflected of the media in the days when the tablets were discovered and the Ebla language was deciphered, the belief that the people of Ebla lived during the patriarchal period and that they completely reflected their language and culture weakened as a result of further investigations. Nor does it provide documentation to support those who claim that the Abrahamic tradition is a copy of ancient cultures and pagan beliefs. However, it is understood that the Ebla tablets did not present much evidence to either side. However the heritage of Ebla presents us very useful information for studies of Semitic languages and History of old civilizations.

EKLER

Harita 1: Ebla Devleti ve Komşuları

(Abdullah, 2021: 13)

Tablo 1: Eblaca Ve Arapça Telaffuzu aynı Kelimeler Örnekler

Eblaca	Arapça	Türkçe
Šerš.um	Şerş.um	Kök
Hîr.tum	Ehîr	Son
Bayt.um	Beyt.ün	Ev
Tihamat.um	Tihâmet.ün	Çöl
Kevkeb.um	Kevkeb.ün	Gezegen
‘Aynân	‘Aynân	İki göz
ša‘rat.um	Şa‘r.un	Saç
Metn.um	Metn.ün	Metin
’Eh.um	’Eh.un	Erkek Kardeş
’Uh.tum	’Uh.tun	Kız Kardeş
Yemîn.um	Yemîn.ün	Sağ
Malâh.um	Mellah.un	Denizci
Gamâl.um	Cemîl.ün	Güzel
’Ahâz.um	’Ehâze	Almak

(Fronzarolli, 1989’dan aktaran Kayyim, 1989: 101-102).

Tablo 2: Ebla Dilini Çevreleyen Sami Dili İskelet Grameri

Batı (Ugaritçe)	Batı (İbranice)	Güney (Arapça)	Suriye (Aramice)	Suriye (Eblaca)	Doğu (Akadca)	Türkçe
Artikel (Article)						
-	ha	el	-	-	-	-
İsim (Substantiv)						
mlk	meleḥ	melik	malkā	malikum	šarrum	Kral
-	-	-	-	malikim	šarrim	Kralın
-	-	-	-	malikam	šarram	Kralı, Krala
mlkt	malka	melike	malkata	maliktum	šarratum	Kraliçe
-	-	-	-	maliktim	šarratim	Kraliçenin
-	-	-	-	maliktam	šarratam	Kraliçeyi, Kraliçeye
Nominatif Şahıs Zamirleri						
huwa	hū	huwe	hū	su/šuwa	šu	o
hiya	hī	hiye	hī	siya	ši	o (di.)
atta	atah	ente	'ant	anta	atta	sen (er.)
atti	at	enti	'anti		atti	sen (di.)
ana/anaku	ana/anoki	ene	'ana	ana	anaku	ben
huma	-	huma	-	-	-	o ikisi
attuma		entuma	-	-	-	siz ikiniz
hum	ham	hum	'innūn	sunu	šunu	onlar
hin	han	hunne	'innîn	-	šini	onlar (di.)
attum	atem	entuma	'antom/'antun	antanu	attunu	siz
-	aten	entunne	'anten	-	andanu	siz (di.)
?	nahnu	nahnu	'anaḥna	?	anini/ninu/nuni	biz
Akuzatif Bitişik Zamirler						
-	-	-	-	-šu	-šu	onu
-	-	-	-	-ši	-ši	onu (di.)
-	-	-	-	-ka	-ka	seni
-	-	-	-	-ki	-ki	seni (di.)
-	-	-	-	-ni	-ni	beni
-	-	-	-	-šumayn	-šumayn	o ikisine

-	-	-	-	-kumayn	-kumayn	siz ikinizi
-	-	-	-	?	?	biz ikimizi
-	-	-	-	-šunūti	-šunūti	onları
-	-	-	-	-šināti	-šināti	onları (di.)
-	-	-	-	-kunūti	-kunūti	sizi
-	-	-	-	-kināti	-kināti	sizi (di.)
-	-	-	-	-niati	-niati	bizi

Akuzatif Munfasıl Zamirler (Accusatif Independent Pronouns)

-	-	-	-	šuati	šiatı	onu
-	-	-	-	šiatı	šiatı	onu (di.)
-	-	-	-	kuwāti	kāti	Seni
-	-	-	-	kuwāti	kāti	onu
-	-	-	-	yāti	yāti	beni
-	-	-	-	šumayn	šunīti	o ikisini
-	-	-	-	kumayn	kunīti	siz ikinizi
-	-	-	-	?	-	biz ikimizi
-	-	-	-	šunūti	šunūti	onları
-	-	-	-	šināti	šināti	onları (di.)
-	-	-	-	kunūti	kunūti	sizi
-	-	-	-	kināti	kināti	sizi
-	-	-	-	niati	niati	bizi

Dativ Bitişik Zamirler (Dativ Enclitic Pronouns)

-	-	-	-	šum	šuašim	ona
-	-	-	-	šim	šiašim	ona (di.)
-	-	-	-	kum	kunušim	sana
-	-	-	-	kim	kinašim	sana (di.)
-	-	-	-	am	niašim	bana
-	-	-	-	?		o ikisine
-	-	-	-	?		siz ikinize
-	-	-	-	?		biz ikimize
-	-	-	-	šunūšim	šunūšim	onlara

-	-	-	-	šinašim	šinašim	onlara (di.)
-	-	-	-	kunūšim	kunūšim	size
-	-	-	-	kinašim	kinašim	size (di.)
				niāšim	niāšim	bize
Datif Munfasıl Zamirler						
-	-	-	-	šuašim	šuašim	ona
-	-	-	-	šiašim	šiašim	ona (di.)
-	-	-	-	kunušim	kunušim	sana
-	-	-	-	kinašim	kinašim	sana (di.)
-	-	-	-	niašim	niašim	bana
-	-	-	-	?		o ikisine
-	-	-	-	?		siz ikinize
-	-	-	-	?		biz ikimize
-	-	-	-	šunūšim	šunūšim	onlara
-	-	-	-	šinašim	šinašim	onlara (di.)
-	-	-	-	kunūšim	kunūšim	size
-	-	-	-	kinašim	kinašim	size (di.)
-	-	-	-	niāšim	niāšim	bize
Genitif Munfasıl Zamirler (Genitiv Independent Pronouns)						
-	-	-	yāteh	šuati	šiatı	onu
-	-	-	yātah	šiatı	šiatı	onu (di.)
-	-	-	yātik	kuwāti	kāti	seni
-	-	-	yāteh	kuwāti	kāti	onu
-	-	-	yāti	yāti	yāti	beni
-	-	-	-	šumayn	šunīti	o ikisini
-	-	-	-	kumayn	kunīti	siz ikinizi
-	-	-	-	?	-	biz ikimizi
-	-	-	yātehon	šunūti	šunūti	onları
-	-	-	yātehen	šināti	šināti	onları
-	-	-	yātekon	kunūti	-kunūti	sizi
-	-	-	yāteken	kināti	-kināti	sizi

-	-	-	yātana	-ninu	-ninu	bizi
Emir (Imperativ)						
sapra	kəṭōḅ	üktüb	kəṭub	supur	supur	yaz
saprî	kitbî	üktübî	kəṭubî	suprî	suprî	yaz (di.)
saprû	kitbû	üktübû	kəṭubû	suprû	suprû	yazınız
saprâ	kəṭōḅna	üktübne	kəṭubâ	suprâ	suprâ	yazınız (di.)
Genitif Bitişik Zamirler (Arapça, Ugaritçe, Aramice ve İbranice'de Akuzatif ve Datifi ile aynı)						
-hu	-ô	-hu	-teh	-šu	-šu	onun
-ha	-ah	-ha	-tah	-ši	-ši	onun (di.)
-ka	-ka	-ka	-tik	-ka	-ka	senin
-k	-kh	-k	-teh	-ki	-ki	seni (di.)
-î	-î	-î	-ti	-ni	-ni	benim
-huma	-	-hum	-	šumayn	-šumayn	o ikisinin
-kuma		-kum		kumayn	-kumayn	siz ikinizin
-naya				?	?	biz ikimizin
-humû	-hem	-hum	-təhon	-šunūti	-šunūti	onların
-humā	-hen	-hum	-təhen	-šināti	-šināti	onların (di.)
-kumû	khem	-kum	-təkon	-kunūti	-kunūti	sizin
-kunā	-	-kunā	-təken	-kināti	-kināti	sizin (di.)
-na	-nu	-na	-yātana	-niati	-niati	bizim
Harfi Cerler (Prepositions)						
bi	bi	bi	bə	mi-in	-	..de
le	li	li	li	ana/ sin	-	için, ..a
bəna	beyn	beyne		bayanay	birir	arasında
ba'da	aḥar	ba'de	batar	ullum		sonunda
ki	kə	ke	kə	ki	ki	gibi
lepani	lipney	qable	qədām	qıdmay	qabal/pani	önce
'di/e	'ad	hattā	'ad	ati	adi	hatta, e kadar
'im	'im	me'a	'im	-	utti	ile
'ale	'al	'alā	'al	alay	el	üzerinde
-	lə	ilā	lə	ana	ana	

b	b	fi	b	in	ina/libbi	
bādi	me	min	min	mi-nu	ultu	..den
tahtu	taḥat	taḥte	-	-	-	altında
qirbu	li-yad	qurbe	-	aşdu	-	yakınında
u	u	ew	-	'ew	u	veya
aḥra	aḥar	aḥir	-	wastum	arki	sonunda
Masdar (Infinitiv)						
saparu	liktôb	ketb	miktab	saparum	saparum	yazmak
qatalu	liqtól	qatl	miqtal	qatalum	-	öldürmek
halaku	laleket	zehāb	me' zal	halakum	halakum	Gitmek
Mazi (Preteritum)						
sapara	katab	ketebe	kətab	yispur	ispur	yazdı
sapatat	katab	ketebet	kətabt	tispur	tispur	Yazdı (di.)
saparta	katabta	ketebte	kətabta	taspur	taspur	yazarsın
saparti	katabt	ketebti	ktabt	taspur	tasपुरi	Yazarsın (di.)
sapartu	katabti	ketebtu	kətabit	aspur	aspur	yazarım
saparā	-	ketebā	-	-	ispurā	O ikisi yazdı
sapatatā	-	ketebetā	-	-	-	siz iki yazdınız (di.)
saparū	katbū	ketebū	kətabu/ktabā	yispurū	ispurū	yazdılar (er.)
saparā	-	ketebne	-	yispurā	ispurā	yazdılar (di.)
sapartum	katabtam	ketebtum	kətabtun			Siz yazdınız
sapartuna	katabtan	ketebtunne	kətabtin	tasपुरā	tasपुरā	siz yazdınız (di.)
saparnū	katabnū	ketebnā	kətabnā	nispur	nispur	biz yazdık
Tam Geçmiş Gaman(Perfect)						
-	-	-	-	yistapar	istapar	yazmıştı
-	-	-	-	tastapir	tastapir	yazmıştın
-	-	-	-	tastapirî	tastapirî	yazmıştın (di.)
-	-	-	-	astapar	astapar	yazmıştım
-	-	-	-	yistaprū	istaprū	yazmışlardı (er.)
-	-	-	-	yistaprā	istaprā	yazmışlardı (di.)
-	-	-	-	tastaprā	tastaprā	yazmıştınız

-	-	-	-	nistapar	nistapar	yazmıştık
Stativ/Permansiv						
Malika	-	-	-	Malik	Şar	kraldır
Malikat	-	-	-	Malikat	Şarrat	Kraliçedir
Malikta	-	-	-	Malikka	Şarrāta	Kralsın
Malikti	-	-	-	Malikki	Şarrati	Kraliçesin
Maliktu	-	-	-	Malikku	Şarrāku	Kralım
Malikā	-	-	-	-	-	O ikisi kraldır
Maliktā	-	-	-	-	-	O ikisi kraliçedir
Maliktuma	-	-	-	-	-	Siz ikiniz kralsınız
Maliktuma	-	-	-	-	-	Siz ikiniz kraliçesiniz
Malikniya	-	-	-	-	-	Biz ikimiz kralız
Malikū	-	-	-	Malikkū	Şarrū	Kraldırlar
Malikā	-	-	-	Malikkā	Şarrā	Kraliçedirler
Maliktum	-	-	-	Maliknu	Şarrātunu	Kralsınız
-Maliktunā	-	-	-	Malkātina	Şarrātina	Kraliçesiniz
Maliknū	-	-	-	Malkānu	Şarrānu	Kralız
Muzari (Imperfect)						
yaspuru	yiktob _ı	yektubu	yiktob	yisapar	isappar	yazar
taspu	tiktob _ı	tektubu	tiktob			
taspu	tiktob _ı	tektubu	yiktob	tasapar	tasappar	yazarsın
taspu _r na	tiktob _ı	tektub _ı ne	tiktob _ı n	tasapar _ı	tasappar _ı	
aspuru	aktob _ı	ektubu	iktob	asapar	asappar	yazarım
yaspu _r ni		yektub _ı ni	-	-	-	o ikisi yazar er.
taspu _r ni		tektub _ı ni	-	-	-	o ikisi yazar di.
taspurani		tektub _ı ni	-	-	-	siz ikiniz yazarsınız er.
taspurani		tektub _ı ni	-	-	-	siz ikiniz yazarsınız (di.)
naspur _ı ni	-	-	-	-	-	biz ikimiz yazarız
yaspu _r na	yiktob _ı	yektub _ı ne	yiktob _ı n/	yisapar _ı	isappar _ı	yazarlar (er.)
taspu _r nā	tiktob _ı na	yektub _ı ne	yiktob _ı n	yisapar _ı	isappar _ı	yazarlar (di.)
taspu _r na	tiktob _ı	tektub _ı ne	tiktob _ı n	tisapar _ı	tisappar _ı	siz yazarsınız

taspurnā	-	tektubne	tiktēbān	tisaparā	tisapparā	siz bayanlar yazarsınız
naspuru	niktob_	nektubu	niktob	nisapar	nisappar	biz yazarız
Sayılar (Numbers)						
'eḥattu	eḥad	eḥad	ḥad	?	išten	1
ṭitta	šnayim	išnāni	tēren	?	šina	2
ṭalaṭu	šlōša	selāšetun	tēlātāh	?	šalašu	3
'arba' u	'arba' a	'arba' atun	'arbē' tāh	?	arbau	4
ḥamišu	ḥamiša	ḥamsetun	ḥamšah	?	hamšu	5
ṭittu	šēša	sittetun	šittāh	?	šiššu	6
šab' u	šeb' a	seb' atun	šab' ah	?	siba	7
ṭamanu	šemone	šemāniyetun	tēmāneyāh	?	samanu	8
ṭiš' u	tis' a	tis' atun	tiš' ah	?	tišu	9
'ašaru	asara	ašeretun	'asrāh	?	ešru	10
mi' tu	me' a	mi' e	mē' āh	Mirat	-	100
'alpu	elef	elf	'alap	li-m	İrim	1000
Fillere Gelen Yapım Ekleri (Mezid Bablar/The Stems)						
sapara	katab_	ketebe	kētab_	yispur	ispur	yazdı
supira	-	kütibe	kētib_	-	-	yazıldı
itsapara	-	itketebe	itkētib_	yistapar	istapar	yazıldı
naspara	niktab_	inketebe	-	yissapir	issapir	yazıldı
sappira	kitteb_	kettebe	katteb_	yusappir	usappir	yazdırdı
suppira		küttibe	kuttab_	-	-	yazdırıldı
itsappira		-	itkateb_	yustappar	ustappar	yazıldı
šaspira	hiktib_	ektebe	akteb_(hakteb)	šusapris	šusapris	yazdırttı
šuspara	huktab_	uktibe	huktab_			yazdırtıldı
-	hitketeb_	tekettebe	itkatteb_	yustappir	ustappir	
-		kâtebe	-	-	-	yazıştı
-	-	tekâtebe	-	-	-	Yazar gibi yaptı
-	-	istektebe	ittaktab_	yuštaspir	uštaspir	Yazmak istedi

(Jenni, 1978; Lambdir - Huehnegard, 2001; Labat - Barra, 2005; Qūzī - Rūkan, 2006; Schniedewind - Hunt, 2007 ; Catagnoti, 2012